

УДК 338.2: 332.142.6

Хижнякова Н.О., к.е.н., доцент

Рівненський державний гуманітарний університет

ВІДОБРАЖЕННЯ ЕКОЛОГІЧНИХ АСПЕКТІВ У СТРАТЕГІЇ РОЗВИТКУ ТЕРИТОРІАЛЬНОЇ ГРОМАДИ

Обґрунтовано необхідність врахування екологічних аспектів при формуванні стратегії розвитку територіальної громади. Досліджено можливості відображення екологічної складової на кожному з етапів розробки зазначеної стратегії. Основну увагу надано здійсненню стратегічного аналізу природних ресурсів та стану довкілля, а також визначенню стратегічних екологічних цілей у взаємозв'язку з економічними та соціальними цілями.

Ключові слова: територіальна громада, стратегічне планування, стратегія розвитку, аналіз, природні ресурси, стан довкілля, екологічні, економічні і соціальні цілі та ефекти, «зелена» економіка.

Khyzhnyakova N.

ECOLOGICAL ASPECTS OF THE TERRITORIAL COMMUNITY DEVELOPMENT STRATEGY

The necessity of ecological aspects registration in the territorial community development strategy is grounded. The possibilities of the ecological component reflection at the every stage of this strategy formation are investigated. The main attention is given to the strategic analysis of the nature resources and the environment condition and to the strategic ecological purposes in correlation with the economic and social purposes.

Key words: territorial community, strategic planning, development strategy, analysis, natural resources, environment condition, ecological, economic and social purposes and effects, green economy.

Хижнякова Н.А.

УЧЁТ ЭКОЛОГИЧЕСКИХ АСПЕКТОВ В СТРАТЕГИИ РАЗВИТИЯ ТЕРИТОРИАЛЬНОГО СООБЩЕСТВА

Обоснована необходимость учёта экологических аспектов при формировании стратегии развития территориального сообщества. Исследованы возможности учёта экологической составляющей на каждом этапе разработки названной стратегии. Основное внимание уделено проведению стратегического анализа природных ресурсов и состояния окружающей среды, а также определению стратегических экологических целей во взаимосвязи с экономическими и социальными целями.

Ключевые слова: территориальное сообщество, стратегическое планирование, стратегия развития, анализ, природные ресурсы, состояние окружающей среды, экологические, экономические и социальные цели и эффекты, «зелёная» экономика.

Постановка проблеми у загальному вигляді і її зв'язок з важливими науковими та практичними завданнями. Реформування системи регіонального та місцевого управління, децентралізація владних повноважень та створення об'єднаних територіальних громад є надзвичайно важливими для забезпечення екологізації управління та вирішення наявних еколого-економічних проблем регіонального та локального рівня, що сприятиме розв'язанню таких проблем на рівні держави в цілому. Утворення територіальних громад призведе до змін у системі управління охороною довкілля та природними ресурсами, притаманній для України, як щодо об'єктного, так і щодо суб'єктного аспектів управління. Одним з найвагоміших інструментів управлінського впливу при цьому має стати стратегія розвитку територіальної громади, яка відображатиме сукупність стратегічних рішень громади, включаючи екологоорієнтовані управлінські рішення, і якій мають бути підпорядковані оперативні рішення громади і вся її поточна діяльність.

Аналіз останніх досліджень, у яких започатковано вирішення проблеми. Актуальним питанням визначення змісту стратегії сталого суспільного розвитку присвячено праці таких провідних вітчизняних учених-економістів, як Андреева Н.М., Бистряков І.К., Буркинський Б.В., Вахович І.М., Галушкіна Т.П., Герасимчук З.В., Данилишин Б.М., Мельник Л.Г., Туниця Ю.Ю., Харічков С.К., Хвесик М.А. та інших. Крім того, останнім часом з'явилися дослідження, присвячені стратегічному плануванню на місцевому рівні управління (зокрема, джерела [1], [2], [3] та інші). Водночас, відсутнє системне дослідження щодо відображення екологічних аспектів у стратегії розвитку територіальних громад.

Цілі статті. Дана стаття передбачає обґрунтування необхідності врахування екологічних аспектів при формуванні стратегії розвитку територіальної громади з точки зору її спрямованості на забезпечення сталого розвитку території. Метою статті є дослідження можливостей відображення екологічної складової на кожному з етапів розробки зазначеної стратегії, особливо при здійсненні комплексного аналізу розвитку територіальної громади та при визначенні стратегічних цілей та завдань.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. На думку Б.В. Буркинського і Т.П. Галушкіної, стратегічна мета розвитку України полягає у перетворенні її природно-ресурсного потенціалу в головну опору економічного зростання [4, с. 21]. А це потребує, передусім, формування стратегій розвитку територіальних громад та відображення у них екологічних пріоритетів розвитку.

Створення стратегії розвитку громади та підпорядкування всієї діяльності громади сформованій стратегії свідчить про трансформацію методології здійснення процесу управління місцевим розвитком [5, с. 139].

Стратегії розвитку територіальних громад мають бути розроблені таким чином, щоб, наскільки можливо, поєднувати економічні, соціальні та екологічні завдання. У цьому полягає дотримання принципу усебічності та цілісності при здійсненні стратегічного планування сталого територіального розвитку [1, с. 51]. Стратегія розвитку територіальної громади повинна передбачати здійснення відповідального управління навколишнім середовищем та раціональним використанням природних ресурсів [3, с. 7].

Розробка стратегії розвитку територіальної громади з врахуванням екологічних аспектів її розвитку передбачає здійснення таких етапів (рис. 1).

Таким чином, розробка стратегії розвитку територіальної громади розпочинається зі здійснення комплексного аналізу стану її розвитку. Інструменти аналізу, які застосовуються, мають відображати екологічну складову розвитку громади. Так, зокрема, при формуванні матриці SWOT-аналізу території екологічні аспекти мають бути відображені у всіх чотирьох секторах, наприклад, наявні еколого-економічні проблеми відображаються у секторах «Слабкі сторони» і «Загрози», а наявні природні ресурси і рекреаційний потенціал – у секторах «Сильні сторони» та «Можливості».

Останнім часом доволі часто використовується модель PESTLE. Літери P-E-S-T-L-E означають ключові фактори, які можуть впливати на територію: P – „політичні“, E – „економічні“, S – „соціальні та культурні“, T – „технологічні“, L – „правові (legislative)“, E – „екологічні“. Дана модель включає лише ті сфери, в яких потрібно виявити рамкові умови та тенденції, що впливають на територію [1, с. 29].

Визначення екологічних пріоритетів для стратегії може бути здійснено шляхом порівняльного аналізу ризиків для здоров'я населення, екосистем і якості життя. Оцінка, порівняння і ранжування екологічних проблем виконується на основі бальної експертної оцінки кожного з видів ризику [3, с. 40-41]. Дана методика є простою і зручною у використанні, але отримані результати значною мірою є суб'єктивними.

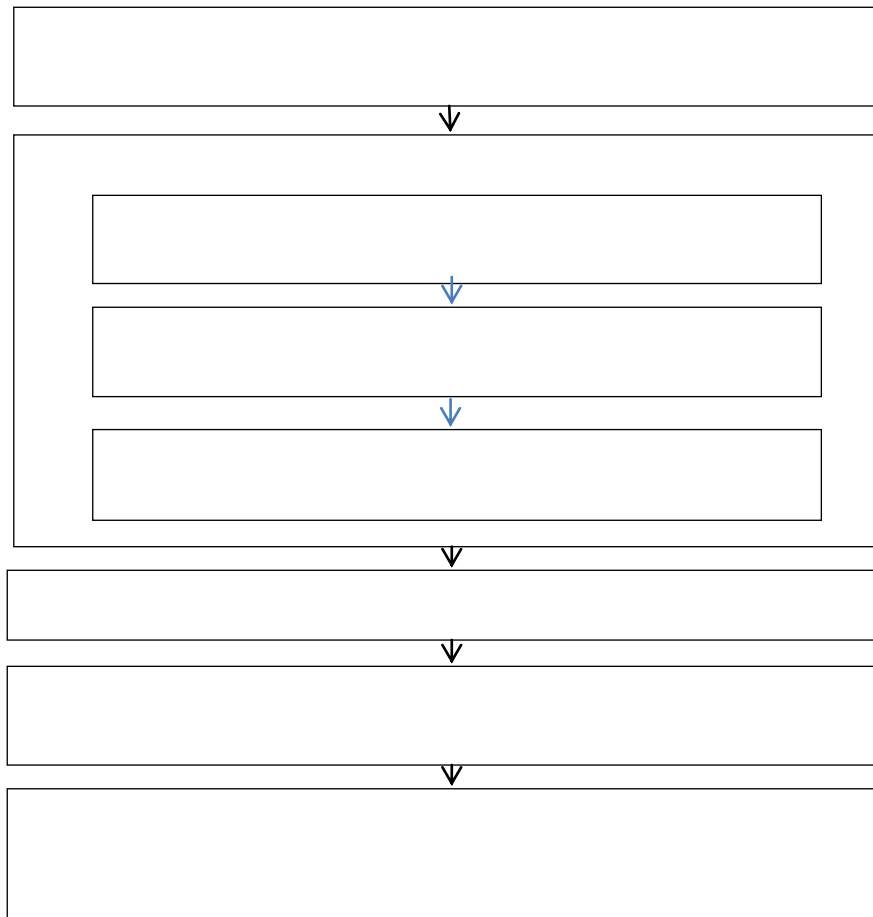

Рис. 1. Відображення екологічних аспектів в алгоритмі формування стратегії розвитку територіальної громади (розроблено автором з використанням окремих положень джерел [1], [2], [3])

Методологія стратегічного планування розвитку об'єднаних територіальних громад в Україні пропонує здійснювати соціально-економічний аналіз громади, структура якого може відрізнятися залежно від потреби та місцевих особливостей. Пропонований орієнтовний зміст соціально-економічного аналізу громади містить 10 складових і передбачає відображення екологічних аспектів у двох з них:

2) земельні та природні ресурси громади – земельні ресурси і територія громади; містобудівні документи; природні ресурси громади та регіону;

10) стан довкілля – головні параметри та показники стану довкілля (забруднення атмосферного повітря, стан водних та земельних ресурсів, поводження з відходами та збереження біорізноманіття); система управління в сфері охорони довкілля та екологічної безпеки [3, с. 15-16].

Дуже корисний досвід здійснення комплексного аналізу стану розвитку території накопичено, зокрема, у Польщі. Так, результати зазначеного аналізу відображаються в аналітичному документі, який носить назву рапорту про стан гміни [2, с. 134]. Даний рапорт має містити шість розділів. Третій розділ рапорту носить назву «Навколишнє середовище» і містить дві основні складові:

1) ресурси і привабливість навколишнього середовища – розглядаються заходи щодо охорони природи на даній території, природна привабливість території з точки зору туристичної індустрії, відпочинку та оздоровлення, зручність проживання на даній території, нарешті, ресурси, придатні для господарського використання;

2) антропогенні загрози для зовнішнього середовища та способи протидії цим загрозам – загрози систематизуються згідно з використаними елементами природного середовища: вода, повітря, поверхня землі, – а протидія загрозам – як правило, за галузевою ознакою [2, с. 158-161].

Таким чином, ресурси довкілля та його забруднення розглядаються не окремо, а взаємопов'язано і в одному розділі аналітичного звіту про розвиток території (рапорту про стан гміни), що видається більш коректним і має вищу аналітичну цінність з точки зору вибору стратегічних еколого-економічних пріоритетів. Такий підхід збігається з концепцією автора щодо класифікації еколого-економічних проблем залежно від того, мають вони стосунок до «входу» чи до «виходу» економічної системи, і поділу їх, відповідно, на проблеми забезпечення економічної діяльності природними ресурсами та проблеми мінімізації негативного впливу економічної діяльності на стан довкілля та здоров'я людей [6, с. 184]. Не варто також забувати, що певні види екологоорієнтованих управлінських рішень передбачають одночасне вирішення еколого-економічних проблем обох видів, тому й аналіз всіх екологічних аспектів варто здійснювати в одному розділі комплексного аналізу стану розвитку громади.

Високу аналітичну цінність та зручність для сприйняття являють собою просторові відображення розміщення природних ресурсів, охорони або забруднення довкілля, зокрема, у вигляді карт з відображенням числових даних та (або) напрямків руху матеріальних потоків.

Створення об'єднаних територіальних громад призводить до формування нових об'єктів змішаного характеру, які являють собою територіальні утворення, що поєднують сукупність природних та техногенних об'єктів. Таким чином, відбувається поступове формування нової просторової бази для аналізу наявних еколого-економічних проблем та вибору тих з них, які потребують першочергової уваги.

Аналітичний зріз у разі утворення нових територіальних громад зміститься на інші просторові об'єкти і, відповідно, можуть бути зміщені акценти та уточнені аналітичні висновки щодо пріоритетності наявних проблем та щодо можливостей їх вирішення.

Врахування просторових аспектів при здійсненні аналізу передбачає зосередження на використанні таких аналітичних показників, як рівень розповсюдження певних явищ по території (охоплення ними території), а також витрата ресурсів на одиницю площі або продуктивність одиниці площі (щодо наявності, утворення, використання або потенційного використання певних видів ресурсів).

Як на етапі аналізу, так і на етапі моніторингу та оцінки результатів реалізації стратегії, має бути встановлена відповідність стану розвитку громади таким принципам сталого розвитку, як: задоволення елементарних людських потреб у чистому повітрі та воді, а також поживних і екологічно чистих харчових продуктах; охорона та відтворення екосистем і біологічного різноманіття на місцевому та регіональному рівнях; збереження водних, земельних, енергетичних і невідновлюваних ресурсів, включаючи максимально можливе скорочення, поновлення, повторне використання та утилізацію відходів; використання відновлюваних ресурсів згідно з темпами їх поновлення [3, с. 8].

Від якості та глибини комплексного аналізу стану розвитку громади залежить вся наступна робота над стратегією. Як свідчить польський досвід, рапорт про стан гміни – найважча, найбільш трудомістка і дуже важлива частина роботи над стратегією. Проблеми, які виникають на подальших етапах роботи над стратегією, як правило, свідчать про недосконалу підготовку рапорту [2, с. 134].

Після здійснення аналізу стану розвитку громади на основі його результатів та з врахуванням результатів опитування населення та співпраці з громадськими організаціями визначаються проблеми, пріоритетні для вирішення, включаючи екологічні, а точніше, еколого-економічні проблеми.

Після цього визначаються стратегічні цілі та завдання у сфері економічного розвитку, у соціальній сфері та у сфері захисту навколишнього середовища. Цілі та завдання у сфері захисту навколишнього середовища повинні охоплювати такі аспекти:

- управління якістю повітря;
- використання, захист і управління водними ресурсами громади;
- використання, захист і управління земельними ресурсами громади;
- управління, захист і використання лісових екосистем громади;
- управління відходами;
- захист природної і культурної спадщини;
- вплив економіки на довкілля [3, с. 39].

Найбільшу увагу тут варто надати управлінню земельними ресурсами, водопостачанню та водовідведенню, управлінню відходами та благоустрою території з врахуванням екологічних вимог, оскільки вони належать до власних повноважень об'єднаних територіальних громад і громади повинні здійснювати поточну діяльність щодо вирішення цих питань [7, с. 6].

Стратегія розвитку територіальної громади повинна передбачати збалансовану інтеграцію економічних, соціальних та екологічних цілей. В іншому випадку може статися так, що природні ресурси і довкілля платитимуть ціну за економічний та соціальний розвиток громади [3, с. 41].

Оптимальним варіантом є поєднання позитивних екологічного, економічного та соціального ефектів. Для таких видів діяльності вживається поняття „прибуткова екологія” (або «зелена» економіка) для визначення напрямку екологізації процесів економічного розвитку, який виник та розвивається у ряді економічно розвинутих країн світу. Товари та технології цього напрямку одночасно задовольняють інтереси виробників, споживачів та суспільства [8, с. 103-104; 9, с. 2].

Територіальні громади, оскільки їм важко забезпечити великі обсяги екологічного інвестування, орієнтуватимуться, передусім, на сприяння розвитку екобізнесу, зокрема, у таких перспективних для «зеленої» економіки сферах, як сільське господарство, водопостачання та водовідведення, поводження з відходами, спорудження та експлуатація будівель, окремі види промисловості, екологічно безпечний транспорт, енергетика та енергопостачання, рибне господарство, туризм, лісове господарство та розвиток екологічної інфраструктури [10, с. 61].

Для сільських та селищних територіальних громад дуже велике значення мають «озеленення» сільського, лісового та рибного господарства, а також розвиток туризму та екологічної інфраструктури. Це передбачає раціональне використання земельних, водних та лісових ресурсів, охорону довкілля від забруднення, розвиток природно-заповідного фонду, розширення спектру та підвищення якості екосистемних послуг.

Для міських громад більш вагомими є розвиток енергоефективних та екологобезпечних технологій у промисловості, в очищенні використаної води, екологобезпечного транспорту, підвищення енергетичної ефективності нових і вже наявних будівель і споруд, утилізація відходів, благоустрій та озеленення територій.

При цьому визначення еколого-економічних пріоритетів, а також заходи щодо вирішення наявних еколого-економічних проблем мають бути обов'язковим етапом планування соціально-економічного розвитку територіальної громади. Вони мають бути відображені як у стратегії розвитку громади, так і у плані дій щодо її реалізації та в окремому екологічному плані дій територіальної громади.

Висновки. Таким чином, врахування екологічних аспектів є необхідним при формуванні стратегії розвитку територіальної громади з точки зору її спрямованості на забезпечення сталого розвитку території. Воно має здійснюватися на кожному з етапів розробки зазначеної стратегії.

Особливо вагомим є етап комплексного аналізу стану розвитку територіальної громади. Пропонується здійснювати аналіз екологічної складової в одному окремому розділі з поділом на два підрозділи, які висвітлюють природні ресурси території, з одного боку, та стан довкілля, антропогенні загрози та протидію їм – з іншого боку. При цьому зручно використовувати просторові відображення розміщення природних ресурсів, охорони або забруднення довкілля, зокрема, у вигляді карт з відображенням числових даних та (або) напрямків руху матеріальних потоків. Пропонується зосередитися на таких аналітичних показниках, як рівень розповсюдження певних явищ по території (охоплення ними території), а також витрата ресурсів на одиницю площі або продуктивність одиниці площі (щодо наявності, утворення, використання або потенційного використання певних видів ресурсів).

Що ж до визначення стратегічних цілей та завдань, то стратегія розвитку територіальної громади має передбачати збалансовану інтеграцію економічних, соціальних та екологічних цілей. Оптимальним варіантом є поєднання позитивних екологічного, економічного та соціального ефектів, тобто розвиток таких видів діяльності, які належать до «зеленої» економіки. Для сільських та селищних територіальних громад дуже велике значення мають «озеленення» сільського, лісового та рибного господарства, а також розвиток туризму та екологічної інфраструктури. Для міських громад більш вагомими є розвиток енергоефективних та екологобезпечних технологій у промисловості, в очищенні використаної води, екологобезпечного транспорту, підвищення енергетичної ефективності нових і вже наявних будівель і споруд, утилізація відходів, благоустрій та озеленення територій.

Досягнення екологічних цілей має бути конкретизоване у плані дій щодо реалізації стратегії розвитку територіальної громади та в окремому екологічному плані дій громади.

Список використаних джерел:

1. Берданова О. Стратегічне планування місцевого розвитку: практичний посібник / О. Берданова, В. Вакулєнко; швейцарсько-український проект «Підтримка децентралізації в Україні – DESPRO». – К.: ТОВ «Софія-А», 2012. – 88 с.
2. Варда Я. Острови надій: розробка стратегій локального розвитку / Я. Варда, В. Клосовські. – Івано-Франківськ: видавництво «Нова Зоря», 2003. – 339 с.
3. Методологія стратегічного планування розвитку об'єднаних територіальних громад в Україні. Підтримка політики регіонального розвитку в Україні EuropeAid/132810/C/SER/UA [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://surdpr.eu/uploads/files/SP_OTG_Methodology_UA.pdf.
4. Буркинський Б.В. Глобалізація економіки та національна екологічна доктрина / Б.В. Буркинський, Т.П. Галушкіна // Економіст. – 2002. – №9. – С. 20-23.
5. Якимчук А.Ю. Просторове планування територій у системі державного управління / А.Ю. Якимчук // Децентралізація влади, проведення реформ в Україні. Сучасний стан та проблеми підготовки кадрів для об'єднаних територіальних громад: матеріали I Міжнародної науково-методичної конференції. – Рівне: Волинські обереги, 2017. – С. 138-140.
6. Хижнякова Н.О. Сутність екологоорієнтованих управлінських рішень та їх роль у вирішенні еколого-економічних проблем / Н.О. Хижнякова // Актуальні проблеми економіки: науковий економічний журнал. – 2012. – №11(137). – С. 181-188.
7. Практичний посібник з питань формування спроможних територіальних громад [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zhydashivda.org.ua/file/image/051/posibnik_gromadi_1.pdf.
8. Ілляшенко С.М. Формування ринку екологічних інновацій: економічні основи управління: монографія / С.М. Ілляшенко, О.В. Прокопенко. – Суми: ВТД «Університетська книга», 2002. – 250 с.
9. Навстречу „зелёной» економіке: пути к устойчивому развитию и искоренению бедности. Обобщающий доклад для представителей властных структур. – ЮНЕП, 2011. – 44 с.
10. Хижнякова Н.О. Проблеми та перспективи впровадження концепції «зеленої» економіки в Україні / Н.О. Хижнякова // Соціально-економічні аспекти розвитку національної економіки в умовах перманентних кризових явищ: колективна монографія / за ред. д.е.н., проф. О.О. Непочатенко. – Умань: Візаві, 2015. – С.59-71.

Рецензент д.е.н., професор Якимчук А.Ю.